

Korkut Tuna'nın Şehir Konusundaki Katkılarının Teorik Bir Benimseme Olarak Çıkar İlişkileri Bağlamında Analizi

An Analysis of Korkut Tuna's Contributions to Urban Studies as a Theoretical Adoption in the Context of Interest

Serdar NERSE¹

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)



¹ Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Batman, Türkiye.
serdamerse@yahoo.com

Geliş Tarihi/Received: 01.02.2026

Kabul Tarihi/Accepted: 06.05.2026

Atıf/Cite this article:

Nerse, S. (2026). Korkut Tuna'nın Şehir Konusundaki Katkılarının Teorik Bir Benimseme Olarak Çıkar İlişkileri Bağlamında Analizi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (25), 129-141.

This article checked by



Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Bu çalışma, Korkut Tuna'nın şehir sosyolojisine yaptığı katkıları, Batı merkezli şehir teorilerine yönelttiği eleştiriler ve çıkar ilişkilerinin mekânsal örgütlenmesi bağlamında ele almaktadır. Tuna'nın yaklaşımı, şehri yalnızca modernleşme ve sanayileşmenin ürünü olarak gören evrenselci açıklamalara karşı, tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamı önceleyen eleştirel bir çerçeve sunmaktadır. Doğu-Batı ayrımı ekseninde geliştirilen bu yaklaşım, şehir olgusunun farklı toplumlarda farklı çıkar rejimleri tarafından biçimlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Literatüre özgün bir katkı amacıyla çalışma, hem nitel ve kuramsal bir yaklaşımla yürütülmüş hem de Tuna'nın şehir anlayışı metin temelli ve eleştirel biçimde analiz edilerek şehrin çıkar ilişkilerinin mekânsal örgütlenmesi olarak yeniden kavramsallaştırılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, Tuna'nın erken dönem çalışmaları üzerinden çıkarın mekânsal yer değiştirmesi incelenmiş, göç ve emek süreçleriyle ilişkisi kurularak şehirle dolaylı fakat güçlü bir bağ ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak şehir, kendiliğinden gelişen bir toplumsal aşama değil; emeğin, iktidarın ve artık ürünün belirli çıkar yapıları doğrultusunda yoğunlaştığı, çıkarın tarihsel olarak üretildiği, yeniden dağıtıldığı ve meşrulaştırıldığı bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şehir Sosyolojisi, Korkut Tuna, Çıkar İlişkileri, Doğu-Batı Ayrımı, Göç ve Mekânsal Örgütlenme.

Abstract

This study examines Korkut Tuna's contributions to urban sociology, his critique of Western-centric urban theories, and the spatial organization of interest relations. Tuna's approach offers a critical framework that prioritizes historical, cultural, and social context against universalist explanations that view the city merely as a product of modernization and industrialization. Developed along the axis of the East-West divide, this perspective demonstrates that urban phenomena are shaped by different interest regimes.

Aiming to contribute to the literature, the study adopts a qualitative and theoretical approach, analyzing Tuna's conception of the city through a text-based and critical reading, and reconceptualizes the city as spatial organization of interests. In this regard, his early works are examined to trace the spatial relocation of interests, linking it to migration and labor processes and revealing an indirect yet strong connection to the city.

The city is evaluated not as a self-emerging stage of social development, but as a form of social organization in which labor, power, and surplus product are concentrated through specific interest structures, and where interests are historically produced, redistributed, and legitimized.

Keywords: Urban Sociology, Korkut Tuna, Interest Relations, East-West Dichotomy, Migration and Spatial Organization.

Giriş

Toplumsal gelişmenin önemli bir alanı olarak şehir ile şehirdeki farklı mekânların ortaya çıkışına dair kuramların yanı sıra, şehrin tarihsel süreci, etkileşimleri, karmaşıklığı, gelişimi, hiyerarşik ve sınıfsal değişimi ve parçalanmışlığına ilişkin kuramsal yaklaşımların farklılaştığı görülmektedir. Modern kapitalist toplumların ideolojik ürünü haline gelmiş genel kabulde şehirlerin üretim mekânlarının merkezi konumunda olduğu yaklaşımı baskındır. Ancak bu yaklaşımı aşacak şekilde yeni ve farklı kavramsal tartışmalar ile üretimler de ortaya çıkmıştır. Bu üretimlerden önemli bir yaklaşım tarzı olarak İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü geleneği içinde yetişen ve söz konusu geleneğe çok önemli katkılar sunan Korkut Tuna'nın yaklaşımı olmuştur. Tuna'nın, insanlık çağının uzun süreli şehir merkezli gelişme merakına ilişkin tartışmalara farklı açıdan yaklaşım tarzı, felsefenin yanı sıra, özellikle sosyolojiyle edindiği deneyim ve bilgilerinden gelmektedir. Şehir ve mekân farklı açılardan uzun süredir alandaki çoğu düşünür tarafından tartışılırken, bu durum farklı bir değerlendirmeye Tuna'nın da ilgisini çekmiştir. Bu ilgi Korkut Tuna'nın akademik hayatından ayrı değildir. Nitekim Korkut Tuna'nın Umumi ve Tecrübî Sosyoloji sertifikası alma süreciyle başlayan sosyoloji merakı, ilerleyen dönemde aynı bölümde araştırma görevliliği (Coşkun, 2011, s. 22; Şan, 2008, s. 640-641) ve nihayetinde yurtdışında yeni alanlara yönelmesiyle günümüze kadar devam etmiştir.

Korkut Tuna'nın 1971 yılında başladığı “*Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi (1981)*” başlıklı doktora tezi sonrasında olacak ki yurt dışına gitme, gezme ve görme, bilgi edinmeye dair karşılaştırmalar hayatında önemli etkilerde bulunacaktır. Bu çalışmasında “göç edenlerin değil, geçici bir süre gidenlerin; yerleşmeye gidenlerin değil, çalışmaya gidenlerin hayat örgüsü”ne (Aycan, 2011, s. 216) dair farklılaşmaları değerlendiren Tuna'nın hayatında da benzer izleklerin oluşmaya başladığı görülecektir. Tuna'nın ilk yurt dışı gezisinden hemen sonraki diğer ikisi yine Fransa'ya olmuştur (Alan, 2015, s. 67). Bu ilk gezilerden itibaren Tuna'nın şehir sosyolojisine dair görüşleri ve çalışmaları şekillenmiştir. Şehir konusu ve bilgi sosyolojisine dair deneyimlerinin şekillenmesinde bu gezilerin önemli etkileri olmuştur. İlk yurt dışı karşılaşmasıyla edindiği şehir sosyolojisi deneyimi sonrasında, bu konuda çalışma hevesinin Mirail Üniversitesi'nde şehircilik araştırmalarıyla ilgili bölümlerde, yine bu konuya yönelik dersleri izlemesiyle somutlaşmaya başlamıştır. 1980 yılında aldığı görevlendirmeye şehir sosyolojisiyle ilgili önemli karşılaştırmaları bu ikinci yurt dışı deneyimiyle gerçekleştirmiş, Fransa'nın Tours ve Toulouse şehirlerinde bulunmuştur (Coşkun, 2011, s. 22). Yurt dışına işçi gönderimi üzerine başlayan ilgi, Tuna'nın sonraki yıllarda şehir konusundaki tavrını belirginleştirmiştir.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde oturmaya başlayan iki ayrı toplum karşılaştırması, yani Doğu ve Batı çatışması tezinin temellendirilmesine katkı amaçlı, Tuna'nın (1981) ilk olarak doktora çalışmasında birbiriyle ilişkili bir örgüye zemin hazırladığını ve konuyu üç ayrı pencereden ele aldığını görmek mümkün olacaktır. Birbiriyle ilişkili ve devamlı olan bu üç ayırdan birincisinde, Tuna, ikili toplumun farklılıklarının temel sebeplerini ve konumlanma biçimlerini eleştirel bir tarzda açıklamaya çalışır. İkinci olarak, bu ikili toplumun şekillenme biçiminde işçilerin hareket yönü ve durumunu; üçüncüsünde de bu hareketin hangi alandan (gelişmekte olan veya gelişmemiş köy veya kırsal alan) bir diğerine (gelişmiş olan, şehirde) ve ne şekilde gerçekleştiğiyle ilgili düşünsel bir eleştiri çemberinden geçirerek ortaya koymaktadır. Tuna'nın, ilk tartışmalarından başlayarak dolaylı da olsa şehirle ilişkili bir şekilde ve eleştirel bir tarzda konuya zemin kazandırdığını görüyoruz. Bu ilk tartışmalarında, şehir sosyal hayatı ile köy sosyal hayatı arasındaki iki farklı toplum tipi üzerinden; evrenselleşen toplumsal sermayenin sanayileşmesini ve sanayileşmekte olanların çabalarını “sermaye ilişkisi çemberi”yle bir eleştiriyle bağlamaya çalışmaktadır. Bu ilişki biçiminde sanayileşenlerin şehirde, sanayileşemeyenlerin köyde/kırsal alanda örgütlenmesi, sosyal yapının şehir ve köy arasındaki ilişkilerde temellenmesine (Aycan, 2011, s. 218) dair tartışmalarla bir yaklaşım tarzı oturtmaya çalışmıştır.

Korkut Tuna'nın genel kabule karşı eleştirel bir teori geliştirme çabasının ilk temelleri Baykan Sezer'in önerileriyle, diğer taraftan şehir sosyolojisi ilgisi de Fransa'ya yaptığı ziyaretlerle şekillenmiştir. Tuna, öncelikle bilimsel arenada şehir konusunun önemini hızlı bir şekilde fark etmiş, hemen sonrasında bunun dönemin politik söylemleriyle uyduğunu görünce konuya ilgisi artmıştır. Baykan Sezer'in önerilerini;

“..ilk tanışmamızda bana bazı kitaplardan bahsetmişti. Bunların arasında Gordon Childe'in Tarihte Neler Oldu gibi kitapları vardı. Barthold'un kitabı vardı. Ben bunları aldım. Fransa'dan, buradan aldım. Bunlar da etkili olmuştu. Şehir konusuna böylece başlamış oldum” (Bulut & Arlı, 2008, s.339).

şeklinde dikkate almıştır. Dolayısıyla, Korkut Tuna'nın, yurt dışında şehir ve şehir hayatına dair katıldığı dersler ile toplantılar dizisi bu konuya ilgisinin ortaya çıkmasında ve sonrasında giderek artmasında esas önemli olaylar iken, bunun farklı bir teoriyle zenginleşmesi de içinde bulunduğu ekolün ve özellikle çalışma arkadaşı Sezer'in etkileriyle olacaktır. Tuna'nın "Fransa'nın Tours şehrinde bulunan *Centre d'etudes Supérieures de Renaissance*'taki toplantılara, yine Fransa Mirail Üniversitesi'nin tarih bölümündeki ortaçağ ve yakın çağlar şehir hayatına dair derslere, *Geographie-Amenagement* araştırma biriminin şehircilik araştırmalarına ve yine aynı üniversitedeki coğrafyacı araştırmacıların oluşturduğu *Interdisciplinaire d'Etudes Urbanes* birimindeki çalışmalara katılarak şehir sosyolojisine dair ilk ilgisi şekillenmiş (Coşkun, 2011, s. 22) ve ilerleyen dönemde farklı tartışmalarla bu ilgi zenginleşmiş, ürünleri artmıştır. Karşılaştırmalı eleştirinin Tuna'nın çalışmalarında hissedilmesi Sezer'in ilk önerileriyle mümkün olmuştur. Bu iki izleğin ilerleyen dönemde bir akıntıyla devam edeceğini görmek mümkün olacaktır.

Tuna'nın en önemli özelliklerinden biri kavramlara atfettiği değerdir. Şehir kavramına yaklaşım biçimi ve bu kavramın anlamsal özelliği bunu göstermektedir. Tuna (1987, s. 61), şehir konusuna makro perspektifle yaklaşmaktadır. Ona göre (1987, s. 61), kent, doğanın, özellikle insan doğasının bir neticesi iken; şehir ise tarihsel bir geçmişi olması, tarihi boyutunun göz ardı edilememesi ve şehrin ait olduğu tarihi süreç içinde ele alınması gerekliliği (Okan, 2011, s. 313) sebebiyle Doğu-Batı çatışmasının eleştirel ayrımında kentten ayrılmaktadır. Kent, modern dünyanın doğasında ortaya çıkan hızlı yaşamla, modern Batı ile özdeşleşmişken, şehir ise korunma, muhafaza etme, tarih ve kültürel özellikleriyle Doğu ile özdeşleşmiştir. Bu sebeple, Tuna'nın şehrin kendi kavramsal yapısında da alan ve mekân ilişkin bir ayrımla ele alınması gerekliliğini savduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla, Tuna'nın şehirle ilgili çalışmalarındaki eleştirel tavır, kavrama yüklediği tarihsel ve kültürel anlam, sosyal yapıyı önceki açıklama girişimindeki çizgisel ilerleme anlayışı ile bu anlayıştan hareketle şehrin Doğu ve Batı arasındaki ayrımına ilişkin çözümleme biçimiyle anlaşılabilir. Tuna'nın ilk toplantılarından, kendi çalışmalarından, katıldığı ve verdiği derslerden, çalışma arkadaşları ve öğrencileriyle birlikte yürüttüğü saha araştırmaları ile öğrencilerinin lisansüstü tezlerinden söz konusu durumu anlamak mümkündür.

Şehir olgusunun akademik ilgi alanı hâline gelişini yalnızca mekânsal büyüme ya da nüfus yoğunlaşmasıyla açıklamanın yeterli olmadığını görmek mümkündür (Wirth, 1938). Şehrin ortaya çıkış sürecini, tekil ve doğrusal bir gelişmenin sonucu olarak değil; tarihsel olarak farklı toplumsal çıkarların karşılaştığı, çatıştığı ve zamanla belirli uzlaşmalar etrafında örgütlendiği karmaşık bir toplumsal yapı olarak okumak daha anlamlıdır (Lefebvre, 1991). "Mekân" olarak şehrin yalnızca fiziksel bir bağlam değil, toplumsal ilişkilerin üretildiği ve yeniden geliştirildiği bir süreç olduğu anlaşılır (Lefebvre, 1991). Korkut Tuna'nın akademik serüveni içinde şehir konusuna yönelmesi ise, tam da bu görünmezleştirilen boyutlara yönelik sezgisel ve eleştirel itirazın ilk işaretleri olarak değerlendirilebilir.

Tuna'nın şehirle ilgili ilk etkilenmelerinin, doğrudan teorik sistemlerden ziyade tarihsel karşılaşmalar ve gözlemler üzerinden şekillenmesi, şehir olgusunu soyut bir kavram olmaktan çıkarıp somut toplumsal ilişkiler bağlamında ele almasına imkân tanımıştır. Bu çerçevede şehir, yalnızca modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak değil; belirli çıkar düzenlerinin tarihsel süreç içinde mekânda yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak kavranmaktadır (Tuna, 2013). Şehrin ortaya çıkışı ve gelişimi de bu yönüyle, çıkarın kendisini en görünür, süreklilik kazanmış ve kurumsallaşmış biçimde ifade ettiği alanlardan biri hâline gelmiştir (Lefebvre, 1991). Bu bakış açısı benimsendiğinde, şehir üzerine geliştirilen her teorik yaklaşımın, farkında olarak ya da olmayarak, söz konusu çıkar ilişkilerinden bazılarını görünür kılarken bazılarını geri plana iten belirli bir perspektifi beraberinde taşıdığı; şehir mekânının toplumsal adalet, sınıf ve sermaye ilişkileri (Harvey, 1973/2009) bağlamlarında da kavramsallaşarak derinleştiği görülecektir.

Bu teorik yönelim ve kavrayış biçimi, Korkut Tuna'nın şehir konusuna ilişkin düşünsel katkılarının ve eleştirel yaklaşımının anlaşılmasında temel bir zemin sunmaktadır. Bu makale, Türk sosyolojisinin önemli isimlerinden biri olan Korkut Tuna'nın şehir olgusuna dair geliştirdiği düşünsel çerçeveyi ve Batı merkezli şehir sosyolojisi yaklaşımlarına yönelttiği eleştirileri (Tuna, 2013) incelemeyi konu edinmektedir. Çalışmada, Tuna'nın şehir olgusunu ele alış biçimi tarihsel, kültürel ve karşılaştırmalı bir perspektif içerisinde değerlendirilmekte; şehir çalışmalarının teorik dayanakları, kavramsal tercihleri ve düşünsel sürekliliği bütünlüklü bir biçimde ortaya konulmaktadır.

Makalenin temel amacı, Korkut Tuna'nın şehir olgusuna yönelik yaklaşımını, içinde yetiştiği İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü geleneğinin düşünsel etkileri çerçevesinde ele almak; onun şehri yalnızca modernleşme ve sanayileşme süreçlerinin doğal bir ürünü olarak yorumlayan yaklaşımlara karşı geliştirdiği tarihsel ve eleştirel perspektifi görünür

kılmaktır. Bu doğrultuda çalışma, Tuna'nın şehir teorilerini Doğu–Batı ayrımı, tarihsellik ve toplumsal örgütlenme biçimleri üzerinden nasıl temellendirdiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Makalenin temel sorunsalı ise, şehir olgusunun Batı sosyolojisi tarafından evrensel ve tekil bir gelişme çizgisi içerisinde açıklanmasının ne ölçüde geçerli olduğu ve bu açıklamaların Batı dışı toplumların tarihsel ve kültürel deneyimlerini ne ölçüde dışladığı problematiği etrafında şekillenmektedir. Bu sorunsal çerçevesinde çalışma, Korkut Tuna (2013)'nın şehir konusundaki eleştirilerinin, Batı merkezli şehir teorilerinin sınırlarını nasıl açığa çıkardığını ve şehir sosyolojisinde yerli, tarihsel ve eleştirel bir perspektifin imkânlarını nasıl ortaya koyduğunu tartışmaktadır.

Korkut Tuna'nın Şehir Çalışmalarının Gelişimi

Şehir olgusu, Korkut Tuna'nın akademik çalışmalarında merkezi ve belirleyici bir yere sahiptir. Doçentlik tezi başta olmak üzere kaleme aldığı makale ve kitapların önemli bir kısmı ile yürüttüğü yüksek lisans ve doktora çalışmalarının büyük bölümü şehir sosyolojisi ekseninde şekillenmiştir. Bu yoğunluk, Tuna'nın şehir meselesini yalnızca bir araştırma alanı olarak değil; toplumsal yapıyı, ilişkileri ve dönüşümleri çözümlemede temel bir açıklama düzeyi olarak ele aldığını göstermektedir. Bu açıklama düzeyinde şehir, toplumsal ilişkilerin kurucu dinamiklerini ve bu dinamikler içinde şekillenen çıkar yapılarını görünür kılan bir analiz alanı olarak konumlanmaktadır. Dolayısıyla Tuna'nın şehir sosyolojisine yönelme nedenlerini, bu alandaki teorik yaklaşımını ve söz konusu yaklaşımın zaman içinde nasıl evrildiğini, ilk çalışmalarından itibaren bütünlüklü bir perspektifle değerlendirmek gerekir.

Tuna, şehir konusunu; içinde yaşadığı toplumun yapısını, toplumsal ilişkilerini ve etkileşim biçimlerini anlamaya ve açıklamaya yönelik bir çabanın parçası olarak ele almıştır. Bu bağlamda, şehir, yalnızca mekânsal bir yoğunlaşma alanı değil; bireylerin ve grupların ekonomik, toplumsal ve kültürel çıkarlarının kesiştiği, yeniden üretildiği ve çatıştığı bir toplumsal zemin olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehir, bu yönüyle çıkarların yalnızca var olduğu değil, aynı zamanda düzenlendiği ve meşrulaştırıldığı bir ilişki alanıdır. Nitekim Tuna, şehir analizini yurt dışına çalışmak üzere giden işçilerin iş, eğitim, evlenme, çalışma ve gündelik hayat pratikleri ile şehirdeki sosyal çevreye uyum süreçleri gibi temel toplumsal problemlere odaklanarak kurmuş; bu süreçleri, bireylerin ve grupların konumlarını belirleyen ilişkiler ağı ve bu ağ içinde şekillenen çıkar yönelimleri çerçevesinde değerlendirmiştir (Tuna, 1981, s. 11).

Tuna'nın şehir sosyolojisine yönelik ilk ilgisinin, dönemin siyasal tartışmalarından etkilenmesiyle başladığı, bu ilginin daha sonra Baykan Sezer'in yönlendirdiği okuma önerileriyle kuramsal bir derinlik kazandığı bilinmektedir (Bulut ve Arlı, 2008, s. 339). Bu süreçte şehir, siyasal, ekonomik ve toplumsal çıkarların somutlaştığı ve görünür hâle geldiği bir alan olarak düşünülmüş; toplumsal yapının tarihsel olarak nasıl kurulduğunu ve nasıl dönüştüğünü anlamada açıklayıcı bir araç hâline gelmiştir. Toplumlar arasında değişen ilişki ve etkileşim biçimlerini karşılaştırmalı bir perspektifle ele alan Tuna'nın şehir çalışmalarındaki temel yönelimi, özellikle yurt dışı ziyaretleri sonrasında daha belirginleşmiştir. Bu karşılaştırmalı bakış, şehirlerin farklı çıkar rejimleri altında nasıl biçimlendiğini kavramaya imkân tanımıştır.

Bu ziyaretlerin ardından şehirlerin ortaya çıkışı ve tarihsel olarak yaygınlaşması meselesi, Tuna'nın ilerleyen yıllarda doçentlik çalışmasının ana eksenini oluşturmuştur. Bu çalışmaya zemin hazırlamak amacıyla, Baykan Sezer'in önerileri doğrultusunda tarihsel bir çerçeve içinde kapsamlı araştırmalar yürüten Tuna, şehir sosyolojisine eleştirel bir yaklaşımla yönelmiş ve doğrudan şehir olgusunu merkeze alan ilk sistematik çalışmasını doçentlik tezi olarak ortaya koymuştur. Bu çerçevede şehir, farklı toplumsal çıkarların karşılaştığı, çatıştığı ve yeniden düzenlendiği tarihsel bir süreç olarak ele alınmış; şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, yalnızca demografik ya da mekânsal faktörlerle değil, toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkiler içinde şekillenen çıkar yapılarının belirleyiciliğiyle açıklanmıştır.

Korkut Tuna'nın akademik üretiminin önemli bir bölümü şehir olgusuna odaklanmakta; şehir sosyolojisinin tarihsel gelişimi, ortaya çıkışı ve yaygınlaşması gibi temel tartışma alanları üzerinden siyasal, toplumsal ve dönemsel izleri sürmeyi amaçlamaktadır. Tuna, şehir çalışmalarında toplumsal yapıyı belirleyen ilişkiler ağını, bu ağ içinde şekillenen çıkarları ve bu çıkarların tarihsel bağlamını görünür kılmaya çalışmış; şehir olgusunu indirgemeci yaklaşımlardan uzak tutarak tarihsel ve karşılaştırmalı bir sosyolojik çözümleme düzlemine yerleştirmiştir (Alver, 2011, s. 333).

Tuna'nın şehir konusundaki düşünceleri, şehir ve şehirleşme olgusunun Batı sosyolojisindeki açıklamalarının değerlendirilmesiyle şekillenen önemli bir entelektüel çaba olarak ortaya çıkmıştır. Şehir olgusunun Batı sosyolojisinde merkezi bir yer işgal ettiğini fark eden Tuna (1987), buna karşın tarihte ilk şehirlerin nerede ortaya çıktığı ve hangi

coğrafyalarda yaygınlaştığına ilişkin tartışmalara doğrudan, doçentlik tezi olan *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme* başlıklı çalışmasıyla müdahil olmuştur. Bu çalışma, şehir olgusunu yalnızca mekânsal ya da demografik bir sonuç olarak değil; toplumsal koşulları, tarihsel olayları, kültürel yapıları ve bu yapıların içinde şekillenen ilişkileri çıkarlar bağlamında ele alması bakımından ayırt edicidir. Nitekim toplumsal koşullar, olaylar, tarih ve kültür, şehrin ortaya çıkışını etkilediği gibi, şehrin başlı başına bir örgütlenme biçimi olarak yaygınlaşmasını da belirleyen çıkar ilişkilerini üretmiştir.

Tuna (1987), tezinde medeniyetler arasında şehir örgütlenmesi ve farklılaşmasını ele alarak, Doğu’da ortaya çıkan yeni şehirleri tarihteki ilk şehirler olarak değerlendirmiş; yeni şehirleşme biçimlerini ve Doğu dışı örgütlenmelerde gözlemlenen ilk şehirlerin ortaya çıkışını Hellen/Roma ve Batı Ortaçağ gibi Batılı örnekler üzerinden açıklamıştır. Ayrıca İslam şehri ve Doğu’daki Osmanlı-Türk şehirlerine ilişkin değerlendirmelere de yer vermiştir. Bu bağlamda şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması meselesi, yalnızca tarihsel bir kronoloji olarak değil; farklı medeniyetlerde toplumsal ilişkilerin, güç dengelerinin ve çıkar yapılarının aldığı özgül biçimler üzerinden ele alınmıştır. Söz konusu tez, Doğu-Batı çatışması eksenli kültürel farklılaşmayı da kapsayan geniş bir çerçeve sunmuştur (Tuna, 1987; Akyurt & Yaman, 2012, s. 198). Bu yaklaşımın, İstanbul Sosyoloji Bölümü’nün uzun süreli düşünsel geleneğinde şehir konusuna yönelik ilgiyi belirgin biçimde etkilediği görülmektedir.

Batı’da şehrin ortaya çıkışına ilişkin tartışmaların önemli bir bölümü feodalite ekseninde yürütülmektedir. Batı toplumlarının tarihsel gelişiminde önemli bir dönem olarak feodalizm, Tuna’nın çalışmasında (1987) merkezi bir yer tutmakta ve sonraki tartışmalar için kuramsal bir zemin oluşturmaktadır. Diğer (Batı dışı) toplumların benzer bir örgütlenme biçimini yaşayıp yaşamadığı, yaşandıysa bunun hangi tarihsel koşullarda gerçekleştiği meselesi, Türkiye’de de uzun süredir tartışma konusu olduğundan, Tuna (1989), bu tartışmalara, “başka bir toplum göstergesi ve ancak belirli bazı toplum başarılarının ürünü olan şehir konusunu ölçüt olarak kullanarak, feodalizm konusunda yeni bir değerlendirme denemek isteği”yle katılmıştır (s. 197–198). Bu değerlendirme çerçevesinde Tuna (1989), hem toplumsal örgütlenme biçimlerini hem de şehir olgusunu, belirli tarihsel koşullarda ortaya çıkan ilişkiler ve bu ilişkilerin ürettiği özgül çıkar yapıları üzerinden ayırt edici biçimde açıklamaya yönelmiştir (s.198).

Feodalizmin Batı’ya özgü bir düzen olup olmadığı sorusunu şehir eksenli bir analizle derinleştiren Tuna, 1994 yılında 500. Yılında Amerika konulu konferansta sunduğu *Amerika'nın Bulunuşunun Batı'da Yol Açtığı Gelişme: Kentsel Toplum* başlıklı çalışmasında da şehir toplumunu açıklarken Batı’nın yalnızca kendi iç ilişkilerinin yeterliliği meselesini merkeze alarak tartışmayı sürdürmüştür. Batı’nın iç ilişkilerinin ardından dış dünya ile karşılaşması ve bu karşılaşma sürecinde dönüştürme girişimlerinin, şehir çalışmaları ve kentsel faaliyetler aracılığıyla toplumu biçimlendirme ve çıkarları yeniden örgütlenme aracına dönüştüğü vurgulanmaktadır (Okan, 2011, s. 328). Bu süreçte şehir, Batı açısından yalnızca bir yerleşim biçimi değil; toplumsal ilişkileri yeniden düzenlemenin ve çıkarları küresel ölçekte yapılandırmanın temel araçlarından biri hâline gelmiştir.

Tuna, *Disiplinlerarası Şehir Çalışmaları Sempozyumu Açılış Konuşması*’nda (2004), sosyolojinin de katkılarıyla şehirlerin topluma çeki düzen vermenin ve toplumu biçimlendirmenin bir aracı hâline geldiğini; şehirlere bakılarak ve Batı şehri üzerine yazılanlara dikkat edilerek geleceğin dünyası ile dünya kentinin nasıl bir biçim alacağını öngörülebileceğini belirtmektedir (s. 6–7). Bu yaklaşımda, Tuna, şehrin gelişiminde Batı’nın yeni bir tarihsel merkezilik kazandığını ve geleceğin kentinin de büyük ölçüde Batı merkezli çıkar düzenekleri üzerinden şekilleneceğini vurgulamaktadır. Bu durum, bir insanlık ve medeniyet serüveni olarak şehirleşmenin ele alındığı *Şehrin Serüveni* (2009) adlı çalışmada da sürdürülmektedir.

Nitekim Tuna, şehir olgusunun yalnızca kendi iç dinamikleriyle ortaya çıkmadığını; insanlığın önceki örgütlenme biçimlerinden ve bu biçimlerde şekillenen ilişki ve çıkar düzenlerinden etkilendiğini ifade etmektedir. Bu yönüyle şehir, bir önceki toplumsal düzenin çeşitli özelliklerini bünyesinde barındıran, onları dönüştürerek ilerleyen ve yeni çıkar ilişkilerini üreten bir yapı olarak değerlendirilmiştir.

Tuna’nın bireysel çalışmaları, projeleri ve yönettiği yüksek lisans ile doktora tezleri dikkate alındığında, şehir olgusunun zaman içinde yeni anlamlar kazandığı, dönüştüğü ve dönüşüme uğradığı görülmektedir (Tuna, 2014a). Şehrin ilerleyişi (Tuna, 2015), şehirleşmenin kültürel fraksiyonları, bütünleştirme pratikleri ve şehir adabı (Tuna, 2014b), kent-mekân (Arlı, 2009), getto (Parin, 2008), ayrımlar, gruplar, çatışma ve gerilim (Bilan, 2012) gibi temalar bu dönüşümün farklı boyutlarını

ortaya koymaktadır. Son dönem tez ve çalışmalarda ise kentsel dönüşüm, mekânsal ayrışmalar, işçiler ve işçi hakları (Nerse, 2011; Şentürk, 2011), yerinden edilme ve göç (Açıkgöz, 2018) gibi konuların daha yoğun biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu temalar, şehirde şekillenen toplumsal ilişkilerin aynı zamanda çıkar çatışmaları ve yeniden dağılım süreçleriyle iç içe geçtiğini göstermektedir.

Korkut Tuna'nın düşüncesinin kuramsal temelini oluşturan esas çalışmanın *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri* (2013) olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışma, doçentlik için sunulan tezin ilk hâlini oluşturmakta; şehir teorilerini, toplumu açıklama çabası bağlamında ele almaktadır. Tuna, bu eserinde sanayileşme ve şehirleşme sürecinde Henri Lefebvre'ye özel bir yer ayırmış; ilerleyen yıllarda düşünsel gelişmeleri, özellikle "küresel şehirler" başlığını da ekleyerek çalışmayı zenginleştirmiştir (Bulut ve Arlı, 2008, s. 347). Eserin 2011 yılında kitap olarak yayımlanmasıyla birlikte, teorik çerçevenin daha bütünlüklü hâle getirildiği görülmektedir (Tuna, 2002, s. 348; Tuna, 2013).

Bu düşünsel dönüşümün önemli nedenlerinden biri Tuna'nın İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin davetlisi olarak katıldığı *Doğudan Batıdan* adlı uluslararası konferansta, Anton Zijderveld'in yaklaşımlarına karşı geliştirdiği eleştirel değerlendirmeleri gösterilebilir. Tuna, bu karşılaşma vesilesiyle Batı şehrinin özgünlüğüne ilişkin eski notlarını yeniden ele alarak eleştirel bir süzgeçten geçirdiğini belirtmiştir (Tuna, 2002, s. 348). Tuna (2013), bu çalışmada eski fikirlerinin geçerliliğini koruduğunu vurgulamış ve yaklaşım tarzında bütünlüğü muhafaza etmeye özen göstermiştir. Gerek *Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri* (2013) gerekse *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme* (1987) adlı çalışmalarında, Batılı düşünürlerce Batı şehrinin ideal tip olarak merkeze alınmasına ve bu modelin evrenselleştirilmesine karşı eleştirel bir iddia hâkimdir.

Tuna'nın doktora çalışmasından itibaren şehir merkezli teorik bir yaklaşım geliştirmeye yöneldiği ve şehirle doğrudan ilişkili diğer çalışmalarında da bu yaklaşımı sürdürmeye çalıştığı söylenebilir. Son dönemlerde yüksek lisans ve doktora tezleri ile projeler aracılığıyla belirli farklılaşmalar gözlemlense de Batılı teorisyenlerce geliştirilen şehir tanımlarını eleştirel bir süzgeçten geçirerek, bireysel çalışmalarında kuramsal bütünlüğü koruma çabası dikkat çekmektedir. Bu nedenle, Tuna'nın evrenselleştirilmeye çalışılan şehir tanımına yönelik eleştirilerini ve bu eleştirilerin arka planında yer alan tarihsel, kültürel ve ilişkisel –dolayısıyla çıkar temelli– çözümleme tarzını değerlendirmek, konunun anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Akademik başlangıç döneminde Tuna'nın dikkatini çeken temel meselelerden birinin şehir üzerine geliştirilen Batı merkezli açıklamaların evrensellik iddiası olduğu belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu iddia, şehirleşme süreçlerini tarihsel ve toplumsal bağlamlarından kopararak, belirli çıkar ilişkilerini insanlığın ortak kaderi gibi sunma eğilimi taşımaktadır. Çıkar ilişkileri açısından bakıldığında bu durum, Batı toplumlarının kendi tarihsel çıkar deneyimlerini bilimsel norm hâline getirerek meşrulaştırmaları anlamına gelmektedir. Tuna'nın erken dönem eleştirel duyarlılığı, tam da bu meşrulaştırma sürecine yönelmiştir.

Şehir konusuna yönelik akademik ilginin şekillenmesinde, yurt dışı deneyimlerinin ve karşılaştırmalı gözlemlerin belirleyici olması, çıkarın mekânsal boyutunu fark etmeyi mümkün kılmıştır. Farklı şehir formlarıyla karşılaşmak, şehirlerin yalnızca fiziksel ya da yönetsel yapılar olmadığını; aynı zamanda dönüşen çıkar rejimlerinin ürünü olduğunu göstermiştir. Bu karşılaşmalar, şehrin evrensel bir formdan ziyade, tarihsel olarak değişen çıkar ilişkilerinin mekânsal tezahürü olduğu fikrini güçlendirmiştir.

Korkut Tuna'nın akademik başlangıç dönemindeki şehir ilgisinin tarafsız olmadığı ve aynı şekilde genel olarak şehir olgusuna tarafsız yaklaşamayacağı, kendiliğinden bir gelişme olarak ele alınamayacağı yönünde güçlü sezgisel bir zemin bulunmaktadır. Şehir, belirli çıkarların yoğunlaştığı, yeniden üretildiği ve meşrulaştırıldığı bir toplumsal formdur. Tuna'nın erken dönem etkilenmeleri ve yönelimleri, bu formun tarihsel, kültürel ve eleştirel bir perspektifle ele alınması gerektiğini ortaya koymuş; sonraki şehir çalışmalarının da teorik zeminini hazırlamıştır.

Korkut Tuna'nın şehir çalışmaları, yalnızca şehir olgusunun tarihsel ortaya çıkışını ve yaygınlaşmasını açıklamakla sınırlı kalmamış; aynı zamanda modern toplumda ilişkilerin, örgütlenme biçimlerinin ve çıkar yapılarının nasıl yeniden düzenlendiğini anlamaya yönelik daha geniş bir teorik çabanın parçası olmuştur. Bu çaba, şehir merkezli analizlerin kaçınılmaz olarak şehirle sınırlı kalamayacağını, aksine şehri mümkün kılan ve onunla dönüşen daha geniş toplumsal süreçlerle birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada Tuna'nın çalışmaları, şehir sosyolojisini kapalı

bir alan olmaktan çıkarak, göç, emek, mekân ve toplumsal hareketlilik gibi temel meselelerle ilişkilendiren bütünlüklü bir perspektife yönelmektedir.

Şehir, Tuna'nın yaklaşımında, yalnızca belirli bir mekânsal yoğunlaşma biçimi değil; toplumsal ilişkilerin, üretim süreçlerinin ve çıkarların yeniden örgütlendiği bir merkezdir. Ancak bu merkez, kendiliğinden oluşmuş ya da yalnızca iç dinamiklerle şekillenmiş bir yapı değildir. Şehirle birlikte ortaya çıkan ve şehir tarafından yeniden biçimlendirilen süreçlerin başında, nüfus hareketleri ve özellikle emek göçü gelmektedir. Bu nedenle şehir çalışmaları ile göç olgusu arasında kurulan ilişki, tali ya da ikincil değil; kurucu ve açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Bu bağlamda, Tuna'nın akademik üretiminin erken döneminde ele aldığı yurt dışına işçi gönderme olgusu, şehir merkezli teorik yaklaşımın dışında kalan bir yan çalışma olarak değil; aksine bu yaklaşımın tamamlayıcı ve derinleştirici bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir. Göç, şehirlerin büyümesi ve dönüşmesiyle eş zamanlı ilerleyen; emeğin, üretim ilişkilerinin ve toplumsal enerjinin mekânsal olarak yeniden dağıtıldığı bir süreçtir. Dolayısıyla yurt dışına işçi gönderme meselesi, şehir sosyolojisinin doğal devamı niteliğinde olup, çıkarın mekân üzerinden nasıl örgütlendiğini görünür kılan kritik bir analiz alanı sunmaktadır.

Bu geçiş noktası, Tuna'nın şehir teorisi ile göç analizleri arasında güçlü bir kavramsal süreklilik bulunduğunu göstermektedir. Şehir, çıkarın yoğunlaştığı ve merkezileştiği bir toplumsal form olarak ele alındığında; göç, bu çıkarın farklı coğrafyalara, özellikle de emek üzerinden taşınmasının temel mekanizmalarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, Tuna'nın şehir çalışmalarını takip eden yurt dışına işçi gönderme ve göç çözümlenmeleri, şehir sosyolojisini tamamlayan ve çıkar ilişkileri açısından onu daha derinlikli hâle getiren bir analiz düzlemi sunmaktadır.

Yurt Dışına İşçi Gönderme, Göç ve Çıkarın Mekânsal Yer Değiştirmesi

Göç olgusu, modern sosyal bilimlerde çoğu zaman bireysel kararlar, ekonomik rasyonalite, istihdam olanakları ve refah arayışı gibi açıklayıcı değişkenler üzerinden ele alınmıştır (Borjas, 1989; Ravenstein, 1885; Todaro, 1969). Bu yaklaşımlar, göç eden bireyi kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan rasyonel bir özne olarak konumlandırırken, göçü de bu bireysel tercihler toplamının doğal bir sonucu gibi sunma eğilimindedir. Oysa bu açıklama biçimi, göç olgusunun arka planında işleyen daha geniş yapısal ilişkileri, özellikle de çıkarın tarihsel ve mekânsal örgütlenmesini görünmez kılmaktadır (Castles & Miller, 2009).

Korkut Tuna'nın *Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi* (1981) başlıklı çalışması, bu görünmezliği aşmaya yönelik önemli bir kuramsal kırılma noktası sunar. Tuna, yurt dışına işçi gönderme sürecini bireysel tercihlerle açıklamak yerine, toplumsal yapılar, tarihsel ilişkiler ve iktisadi çıkar ağları çerçevesinde ele alır. Bu yaklaşım, göçü, bireyin iradesinden ziyade, çıkarın mekânsal olarak yeniden konumlandırılması süreci olarak değerlendirmeye imkân tanır.

Göç, basit bir yer değiştirme eylemi olmadığından, tersine, emeğin, üretim ilişkilerinin ve toplumsal enerjinin belirli çıkar rejimleri doğrultusunda yeniden dağıtılması şeklinde ortaya çıkan bir süreci oluşturduğundan, bu süreçte şehirler de çıkarın yoğunlaştığı ve yeniden örgütlendiği merkezler olarak öne çıkmaktadır (Harvey, 1985; Sassen, 2001). Yurt dışına işçi gönderen toplumlar açısından göç, işsizliğin ve toplumsal baskıların geçici olarak hafifletilmesini sağlarken; işçi alan ülkeler için ise ucuz, esnek ve çoğu zaman güvencesiz bir emek kaynağının sürekliliğini temin eder (Castles, 2000). Bu asimetric yapı, göçün karşılıklı faydaya dayalı bir süreç olmaktan ziyade, çıkarın belirli merkezlerde yoğunlaştığı eşitsiz bir düzenin parçası olduğunu göstermektedir.

Tuna'nın analizinde dikkat çekici olan bir diğer husus, göç eden işçinin toplumsal konumudur. Göçmen işçi, yeni şehirde çoğu zaman tam anlamıyla yerleşik bir özne haline gelmez. Geçicilik, güvencesizlik ve dışlanmışlık, göçmen emeğin temel karakteristikleri olarak öne çıkar (Castles, 2000). Bu duruma emeğin şehirdeki çıkar düzenine dâhil edilme ilişkileri açısından yaklaşıldığında, aynı zamanda emeğin farklı açılardan siyasal ve toplumsal haklardan büyük ölçüde dışlanması anlamına gelebileceğini de anlarız. Böylece şehir, çıkarın merkezileştiği bir alan olmanın yanı sıra, çıkar ilişkilerinin hiyerarşik olarak düzenlendiği bir mekân haline de gelir (Harvey, 1973/2009).

Göç olgusunun mekânsal boyutu, çıkarın sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel bir örgütlenme biçimi olduğunu da ortaya koyar. Göçmen işçi, üretim sürecinin vazgeçilmez bir unsuru olmasına rağmen, şehir mekânında çoğu zaman periferik alanlara itilmekte, gettolaşma ve mekânsal ayrışma süreçlerinin öznesi haline gelmektedir (Wacquant,

2008). Bu durum, çıkarın mekân üzerinden nasıl dağıldığını ve şehirlerin bu dağılımı nasıl kurumsallaştırdığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tuna'nın yaklaşımı, göçü modernleşmenin doğal bir sonucu olarak gören çizgisel tarih anlayışına da eleştirel bir mesafe koyar. Göç, kaçınılmaz bir ilerleme sürecinin parçası değil; belirli tarihsel koşullarda şekillenen çıkar ilişkilerinin sonucudur (Tuna, 1981). Bu bağlamda şehir, ilerlemenin simgesi olmaktan ziyade, çıkarın yoğunlaştığı ve yeniden üretildiği bir toplumsal form olarak değerlendirilmelidir.

Yurt dışına işçi gönderme olgusunun bir diğer boyutu da göç veren toplumlar üzerindeki uzun vadeli etkileridir. Göç, kısa vadede ekonomik rahatlama sağlasa da uzun vadede nitelikli emek kaybı, aile yapısında çözülme ve toplumsal bağların zayıflaması gibi sonuçlar doğurabilmektedir (King, 2012). Bu sonuçlar, çıkarın yalnızca bireysel veya ulusal düzeyde değil, toplumsal bütünlük düzeyinde de maliyetler ürettiğini göstermektedir.

Tuna'nın yurt dışına işçi gönderme analizini çıkar ilişkileri bağlamında yeniden değerlendirmek, göç olgusunu daha derinlikli ve eleştirel bir zemine oturtmayı mümkün kılmaktadır. Göç, bireyin rasyonel tercihi değil; çıkarın mekânsal olarak yeniden örgütlenmesidir. Şehir ise bu örgütlenmenin hem merkezi hem de sahnesidir. Bu perspektif, şehir sosyolojisi çalışmalarında göçün yalnızca demografik veya ekonomik bir olgu olarak değil, çıkar ilişkilerinin mekânsal tezahürü olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Batı Merkezli Şehir Anlayışına Bir Reddiye

İnsanlık tarihinin geldiği aşamanın yalnızca evrenselleşme veya küreselleşme çağı olacağı ve aynı zamanda kentsel bir çağ olarak da görülmesi gerektiği, hatta bunun artık bir zorunluluk olduğu gibi tek merkezli iddialara karşı, Korkut Tuna'nın cevabı tarihsel ve kültürel arka planının da ele alınması gerektiği şeklinde olmuştur. Bu bağlamda Tuna'nın şehir olgusunu yoğunlaşan toplumsal ve ekonomik çıkar ilişkilerini göz önünde bulundurarak analiz etmek gerekir.

Elbette bu çağ nüfusun, üretken faaliyetlerin ve zenginliğin giderek daha fazla şehirlerde yoğunlaştığı ve şehirlerin giderek büyüdüğü bir çağdır. Şehrin bir alan olarak ortaya çıkması, yaygınlaşması ve bunun tarihsel süreçte değişimi, Korkut Tuna tarafından farklı bir kuramsal yaklaşımla ve çıkar ilişkilerinin mekânsal dağılımını dikkate alarak ele alınmıştır. Tarihsel ve toplumsal bağlarıyla şehir konusuna değinen Tuna, ilerleyen dönemde güncel yaklaşımlarla konuyu ele almaya başlamıştır (Alver, 2011, s. 331).

Yukarıda da değinildiği üzere ilk çalışması *Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi* (1981) her ne kadar şehir konusuyla doğrudan bir ilişki kurmasa da dolaylı bir yaklaşımla çıkar ilişkilerinin mekânsal yer değiştirmesine dair değerlendirildiğinde, aslında Sosyoloji Bölümü'nün akademik havası ve Tuna'nın kendine has kuramsal modelinin gelişeceğine dair ilk ipucu olarak okunabilir. Korkut Tuna, Doğu-Batı çatışması yaklaşımıyla şehir konusunu çalışırken farklı bir bakış açısı benimsemiştir. Uzun dönemler boyunca Batı tarafından benimsenmiş olan kalıplar, yaygın model ve yaklaşımların dışına çıkarak, Batılı şehir sosyologlarının konuya dair çalışma ve vurgularını sorgulamıştır. Tuna, içinde bulunduğu akademik ortam sebebiyle Batı'nın evrenselleştirici bilim anlayışını reddederek tek tipleştirici anlayışı eleştirel bir okumaya tabi tutmuş ve şehirdeki çıkar ilişkilerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Alver, 2011, s. 330).

Bu anlayış, temelde Sosyoloji Bölümü'nün de son dönemde benimsediği ve sosyolojinin doğuşuna kaynaklık eden sebepleri açıklama girişiminden çok uzak değildir. Batı, kendi toplumunun iç ilişkilerini ve sorunlarını sosyolojiyle çözebilmek için gelişme ve kimliğine dair açıklama girişimlerinde şehir teorilerini kullanmaya çalışmakta, kimliğini tanımlamada kullandığı modern alanları, sorunların çözümlenmesinde sanayileşme ile bir paralellik ve ortaklığını belirlemiştir (Tuna, 1987, s. 69-72). Tuna ise, bu süreçte şehirlerde yoğunlaşan çıkar ilişkilerini, emeğin ve sermayenin mekânsal dağılımını analiz ederek Batı merkezli evrenselcilik anlayışını eleştirmiştir.

Şehirleşme ve sanayileşme paralelliği, söz konusu durumun genel geçerliği ve evrensellik iddiaları için Tuna, tarihteki ilk şehir örnekleri ve özellikleri ile şehirleşme sürecinde meydana gelen yeni gelişmeleri, çıkar ilişkilerinin tarihsel dağılımını dikkate alarak eleştirilerde bulunmuştur (Okan, 2011, s.317). Aslında Tuna ve hatta içinde bulunduğu akademik ortam, sosyolojinin doğuşuna ilişkin sanayileşme ve şehirleşmenin yaygınlaşması olayını temel tez olarak sağlamlaştırırken, hangi çıkar ilişkilerinin belirleyici olduğunu da önemli bir parametre olarak ele almışlardır. Tuna (2002), uzunca bir dönem öne sürdüğü temel düşüncelerle, şehirleşmenin salt fiziksel ve ekonomik bir süreç olmadığını; aynı zamanda toplumsal çıkarların yoğunlaştığı bir alan olduğunu vurgulamıştır.

Zijderveld ile karşılaşması sonrasında öne sürdüğü bu düşünce, eleştirel değerlendirmeleri ve Batı şehrinin özgünlüğüne ilişkin eski notlarının tekrar bir eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Tuna, 2002, s.348). Tuna'nın yaklaşımı, insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar çok insana daha iyi bir yaşam standardı sunan, yoksulları bile ortalama küresel kırsal yoksullardan daha iyi durumda olan şehirlerin bilimsel, kültürel ve sosyal inovasyonun başlıca merkezleri olduğunu da göz önüne alır (Glaeser, 2011; Hall, 1998). Bu çerçevede şehirlerin içindeki ve aralarındaki çıkar ilişkileri, sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimleri şekillendirir ve küresel şehirler ağına dönüşümü belirler (Brenner, 2010; Brenner, 2019; Scholvin, Breul & Diez, 2019).

Bu gerçeklikle hareket edildiğinde, şehirlerin ve şehirler içindeki nüfusun giderek artması nedeniyle “ulusal şehir sistemleri”nden daha entegre, bağımlı küresel şehirler ağına doğru gidilip gidilmediği konusu ortaya çıkar. Bu soru, Batı'nın evrensel şehir yaklaşımıyla ne kadar uyumlu ve aynı zamanda bazı açılardan terkedilmeye başlanmış şehirlerin, özellikle yoksul ve etnik çatışmaların yaşandığı bölgelerde, çıkar ilişkilerinin yoğunluğu ve eşitsizliklerle nasıl şekillendiğiyle de ilişkilidir.

Dolayısıyla, şehirleşme olgusunun modern sosyolojiye kaynaklık edip etmediği veya yalnızca bir görünümü olup olmadığı Batı şehir teorilerinde uzun süre tartışılmıştır. Buna karşın Tuna ve içinde yetiştiği düşünsel çevre, şehir olgusunu tarihsel zorunluluk ve farklı toplumsal çıkar düzenleri açısından ele almış, farklı örgütlenme biçimlerinden etkilenerek gelişen bir yapı olarak değerlendirmiştir. Şehir olayı, doğrudan tarihle ilişkili olduğundan ve bu ilişki sebebiyle Batı'nın da benimsemiş olduğu tarihsellik anlayışıyla toplumda ortaya çıkan değişme ve gelişmeler, sosyolojiye geniş bir çalışma alanı sunmaktadır.

Ortaya çıkışından günümüze kadar şehirlerin yaygınlaşma biçimi ve tarihsel süreçleri, Tuna'nın kuramsal yaklaşımında tarihselliğin ve çıkar ilişkilerinin önemini pekiştirmiştir (Tuna, 1987, s. 7). Bu bağlamda Tuna, şehir olgusunun toplumsal çıkarların yoğunlaştığı, üretim fazlasının pazara çıktığı ve belirli güç yapılarına göre şekillendiği bir alan olduğunu vurgulamıştır. Tuna'ya göre şehir, sosyolojinin kuşatıcı ve geçerli açıklamalar sunması açısından toplumun farklı yönlerini ve çıkar dinamiklerini tespit etmeyi kolaylaştıran bir alan olarak önem taşır (Okan, 2011, s. 313).

Geniş bir açıdan bakıldığında, Tuna'nın şehir yaklaşımı çoğunlukla tarihsel ve makro perspektife dayanmaktadır; şehirle ilgili üretimlerin her toplumun kendi çıkar ve fayda düzeni doğrultusunda şekillendiğini belirtmesi sebebiyle de yerlilik tartışmasını desteklemektedir. Tuna, bu yaklaşımını “tek ve genel-geçer bir sosyoloji anlayışıyla üretilmiş bilgi yerine, her toplumun kendine özgü sosyolojiler üretmesi gerektiği” anlayışı üzerine temellendirmiştir (Tuna, 1987, s. 3-4).

Dolayısıyla Tuna'nın şehir çalışmalarının geçmişten günümüze uzanan tarihsel perspektifi sahip olduğu ve aslında çıkar ilişkilerini merkeze alan bir tartışma ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Şehir ve şehir dışındaki toplumsal olaylar arasındaki bağ, farklı toplum ve toplumsal kazanımlar temelinde, Doğu-Batı çatışması ekseninde şekillenen eleştirel formülasyonlarla (Alan, 2015, s. 90; Okan, 2011, s. 314) anlaşılabilen, çıkar ilişkileri perspektifiyle de değerlendirilebilir. Bu bağlamda şehirlerin ortaya çıkışı ve yayılması, şehir dışındaki toplumsal ilişkiler ve çıkar dinamikleriyle doğrudan bağlantılı olarak anlaşılabilir (Alan, 2015, s.90; Tuna, 1994, s.139).

İnsanlık tarihinin serüveniyle paralel olarak şehir serüvenini uzun bir geçmiş içinde değerlendiren Tuna (2009), şehir olayını yalnızca modernleşme hedefi için başlatıcı bir süreç değil, sosyolojinin başlangıcı ve devamı olarak ele almıştır. Her toplumun kendi dinamikleri, iç ilişkileri, farklı örgütlenme biçimleri ve yerel çıkar ilişkileri çerçevesinde kültürlenme süreçlerinden geçtiğini vurgulamıştır. Fiziki görünümü zamanla değişime uğrayan şehir, temel olarak bir örgütlenme biçimi olarak yeni sorunlara ve değişimlere yanıt verecek şekilde gelişmektedir (Alver, 2011, s. 331; Alan, 2015, s. 91).

Batı toplumlarının iç olaylarını tanımlamak ve sınıflamak için sosyolojiyi geliştirdiği gibi (Sezer, 2006, s. 24-26), Tuna'ya göre şehir de köy örgütlenmelerinin açmazlarına karşı, gelişmenin ve ilerlemenin bir örgütlenme biçimi ve toplumsal çıkar ilişkilerinin yoğunlaştığı bir alan olarak ortaya çıkmıştır (Tuna, 2009). Nitekim, son süreçte sanayileşme ve şehirleşme, günümüzde bilgi iletişim, enformasyon ve dijitalleşme ağları, risk, kültür, göç ve iletişim gibi alt yapı ve kurumlarla birlikte önemli evrelerden geçmekte ve ilerlemektedir.

Şehir, farklı yapısı ve tarihsel birikimiyle, yalnızca bugünkü ağlardan ibaret değildir; geçmişten günümüze uzanan çıkar ilişkileri, üretim fazlasının dolaşımı, nüfusun yerleşimi ve toplumsal düzenlemeler şehir oluşumunu belirleyen temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Weber, 2010). Tuna'nın şehir tezi, bu nedenle şehri yalnızca Batı eksenli bir modernleşme

ürünü olarak değil, farklı toplumlar ve toplumsal çıkar ilişkileri temelinde ortaya çıkmış, gelişmiş ve yaygınlaşmış bir fenomen olarak ele almaktadır (Tuna, 2013, s. 52-65).

Her ne kadar modern kent Batı'da ortaya çıkmış (Weber, 2010) olsa da şehir olgusu uzun bir geçmişe sahiptir ve tek yönlü değildir (Tuna, 2013, s. 52-65). Batı sosyoloji ve düşünsel geleneğinde sanayileşme, modern toplumun doğuşunun kaynağı olarak görülse de Tuna, sanayileşme öncesi şehir olgusunun da önemini vurgulayarak Henry Lefebvre'e benzer eleştiriler geliştirmiştir (Alver, 2011, s. 334). Weber'den (2010) Simmel'e (1950a; 1950b) kadar şehir konusuna tarihsel, teorik ve mekânsal boyutlarla dikkat çekilse de temel tartışma ekseninin Batı merkezli olması Tuna'nın eleştirel hattını oluşturur. Bu çerçevede, tek tipleşmiş iddiaların değişmesi ve yeni yerel sosyolojilerle şehir açıklamalarının geliştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkar.

Weber ve Simmel'den sonraki dönemlerde, özellikle Chicago Okulu çevresinde, somut ve pratik şehir çalışmaları öne çıkmış ve şahire dair farklı açıklama tarzlarının gelişebileceğini göstermiştir (Özyurt, 2007; Alan, 2015, s. 91). Tuna'nın şehir sosyolojisi, Batı şehir düşüncesinin eleştirisi, tarihsel derinlik ve Türkiye'deki toplumsal, iktisadi, siyasi bağlamın yanı sıra çıkar ilişkileri perspektifiyle ele alındığında çok yönlü bir yaklaşım sunduğu hemen anlaşılabilir (Tuna, 1987, s. 7; Alver, 2011, s. 333). Sonuç olarak, Tuna'nın teorik yaklaşımıyla, şehir ve çıkar ilişkilerinin birbirini nasıl şekillendirdiği, yeni konular ve güncel araştırmalar için de yol gösterici olmaya devam etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, şehir olgusunu yalnızca mekânsal, demografik ya da iktisadi bir yoğunlaşma biçimi olarak ele alan yaklaşımların yetersizliğini ortaya koyarak, şehrin tarihsel olarak çıkar ilişkilerinin örgütlendiği, yönlendirildiği ve meşrulaştırıldığı kurucu bir toplumsal alan olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede, Korkut Tuna'nın şehir sosyolojisine yaklaşımı, doğrudan bir teori inşa etmese de çıkarın mekânsal ve tarihsel örgütlenmesine dair güçlü analitik imkânlar sunduğu için merkezi bir konumda ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Batı merkezli şehir teorilerinin büyük bölümü, şehirleşmeyi evrensel bir ilerleme süreci olarak sunarken, bu sürecin hangi tarihsel çıkar düzenleri üzerinden şekillendiğini çoğu zaman görünmez kılmıştır. Tuna'nın tarihsel ve eleştirel yaklaşımı ise, bu evrensellik iddialarını sorgulayarak, şehir olgusunun farklı toplumlarda farklı çıkar rejimleri doğrultusunda ortaya çıktığını ve yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Tuna'nın çalışmaları, şehir teorilerinin yalnızca açıklayıcı değil, aynı zamanda çıkarları meşrulaştırıcı bir işlev de üstlendiğini gösteren önemli eleştirel bir katkı sunmaktadır.

Çalışmada ele alınan Doğu-Batı ayrımı, kültürel bir karşıtlıktan ziyade, iki farklı tarihsel çıkar örgütlenmesinin karşılaşması olarak değerlendirilmiştir. Batı şehir anlayışında çıkarın evrenselleştirilmesi ve doğal bir ilke hâline getirilmesine karşılık, Tuna'nın işaret ettiği Doğu şehir tecrübesi, çıkarın tarih, otorite ve kültürel sınırlar içinde düzenlendiği bir örgütlenme biçimine işaret etmektedir. Bu durum, çıkarın toplumsal hayatta tek biçimli değil, tarihsel ve bağlamsal olarak değişken bir karakter taşıdığını göstermektedir.

Tuna'nın *Yurt Dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi* (1981) başlıklı çalışması şehir-göç-emek durumunu çıkar ilişkileri açısından yeniden düşünmeye imkân vermektedir. Göçün bireysel tercihlerle açıklanamayacağı; aksine emeğin, ulusal ve küresel çıkar yapılarına göre mekânsal olarak yeniden dağıtıldığı bir süreç olduğu vurgusu, şehrin masum bir çekim merkezi değil, çıkarın yön değiştirdiği ve yoğunlaştığı bir düğüm noktası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, şehir çalışmalarında çoğu zaman ihmal edilen emek ve çıkar ilişkilerinin merkezi rolünü görünür kılmaktadır.

Kent-şehir ayrımı da bu bağlamda, çıkarın tarihselleştirilmesi açısından önemli bir analitik araç sunmaktadır. Kent, modern dönemde çıkarın hız, verimlilik ve dolaşım mantığıyla daha çıplak biçimde işlediği bir formu temsil ederken; şehir, tarihsel süreklilik ve kültürel birikim sayesinde çıkarı sınırlandırır ve düzenleyen bir örgütlenme biçimi olarak ele alınmaktadır. Bu ayrım, şehir olgusunun yalnızca modern Batı deneyimine indirgenemeyeceğini ve çıkarın farklı tarihsel bağlamlarda farklı biçimler aldığını göstermektedir.

Bu çalışmanın ulaştığı temel sonuçlardan biri, Korkut Tuna'nın şehir yaklaşımının, yerli bir sosyoloji arayışıyla düşünülmesi için elverişli bir zemin sunduğudur. Tuna'nın makro, tarihsel ve eleştirel perspektifi, şehir olgusunun yalnızca iç dinamiklerle değil; daha geniş tarihsel, siyasal ve iktisadi çıkar ilişkileriyle anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda ileriye dönük olarak şu öneriler geliştirilebilir:

- i) Korkut Tuna'nın şehir yaklaşımı, çıkar ilişkileri çerçevesinde yeniden sistematik bir eleştiriyle ele alınmış, buna karşın şehir-iktidar-emek ilişkileriyle yeniden ve daha bütüncül bir model içinde ele alınabilir.
- ii) Türkiye'deki şehirleşme deneyimleri, Batı merkezli kuramların kavramsal kalıpları yerine, Tuna'nın tarihsel ve eleştirel yaklaşımı temel alınarak, çıkar ilişkileri ekseninde yeniden analiz edilebilir.
- iii) Göç, kentleşme ve emek çalışmaları, bireysel uyum ve entegrasyon söylemlerinin ötesine taşınarak, çıkarın mekânsal yeniden dağılımı bağlamında ele alınabilir.
- iv) Şehir sosyolojisi alanında, çıkarın nasıl üretildiği, meşrulaştırıldığı ve sınırlandırıldığı soruları, temel kurucu sorular hâline getirilmelidir.

Sonuç olarak, Korkut Tuna'nın şehir sosyolojisi, yalnızca Batı şehir teorilerine yönelik bir eleştiri değil; aynı zamanda şehir olgusunun çıkar ilişkileriyle yeniden düşünülmesine imkân veren güçlü bir teorik açılım sunmaktadır. Bu çalışma, şehri salt bir mekân değil, çıkarın tarihsel olarak örgütlendiği ve kurumsallaştığı bir toplumsal form olarak ele almanın, sosyoloji literatürüne hem kuramsal hem de yöntemsel açıdan önemli katkılar sağlayacağını göstermektedir.

Yazar Katkıları: *Tek Yazar Fikir %100; Tasarım Denetleme %100; Kaynaklar %100; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi %100 ; Analiz ve/ veya Yorum %100; Literatür Taraması %100; Yazıyı Yazan %100; Eleştirel İnceleme %100.*

Hakem Değerlendirmesi: *Dış bağımsız.*

Çıkar Çatışması: *Yazar, önceki sayılarda dergimizin alan editörü iken süreçte tüm yetkileri almıştır.*

Finansal Destek: *Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

Etik Kurul Belgesi: *-*

Author Contributions: *Sole Author Concept %100; Design %100; Supervision-Resources %100; Data Collection and/or Processing %100; Analysis and/or Interpretation %100; Literature Search %100; Writing Manuscript %100; Critical Review %100.*

Peer-review: *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest: *The author's editorial privileges were fully revoked during the period in which they became an author, having previously served as the section editor of our journal in earlier issues.*

Financial Disclosure: *The author declared that this study has received no financial support.*

Ethical Committee Approval: *-*

Kaynakça

- Açıkgöz, S. (2018). *Metropol kentlerde düzensiz göçmenlerin mekânsal kümelenme dinamikleri: Beykoz-Yenimahalle Afganistanlılar örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Akyurt, M. A. & Yaman, Ö. M. (2012). Türkiye'de kent sosyolojisi çalışmaları. K. Alver (Ed.), *Kent Sosyolojisi* (ss.179-204) içinde, Hece Yayınları.
- Alan, S. (2015). *Türk sosyoloji tarihinde İstanbul Ekolü: Korkut Tuna örneği*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bingöl Üniversitesi.
- Alver, K. (2011). Korkut Tuna ve şehir sosyolojisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(22), 331-346.
- Arlı, A. (2009). *Kent ve mekân: 1990'lardan sonra Denizli'de kentsel dönüşüm*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Aycan, N. (2011). Yurt dışına işçi gönderme olayının sosyolojik eleştirisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(22), 215-229.
- Bilan, S. (2012). *Kentin mekânsal dönüşümü ve toplumsal gerilimler: İstanbul örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Borjas, G. J. (1989). Economic theory and international migration. *International Migration Review*, 23(3), 457-485.
- Brenner, N. (2010). Global cities, glocal states: Global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe. *Review of International Political Economy*. 5(1), 1-37.
- Brenner, N. (2019). *New urban spaces: Urban theory and the scale question*. Oxford University Press.
- Bulut, Y. & Arlı, A. (2008). Korkut Tuna ile Türk sosyolojisinin dünü ve bugünü üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, 6(11), 327-352.
- Castles, S. (2000). *Ethnicity and globalization*. Sage Pub.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2009). *The age of migration* (4th ed.), Guilford Press.
- Coşkun, İ. (2011). Korkut Tuna biyografisi için ilk notlar. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(22), 19-29.
- Glaeser, E. (2019). *Triumph of the city*. Penguin Books.
- Hall, P. (1998). *Cities in civilization*. Pantheon Publication.
- Harvey, D. (1973/2009). *Social justice and the city*. University of Georgia Press.
- Harvey, D. (1985). *The urbanization of capital*. Blackwell.
- Harvey, D. (2001). *Spaces of capital*. Routledge.
- King, R. (2012). *Theories and typologies of migration*. Willy Brandt Series.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. D. Nicholson-Smith (Trans.), Blackwell.
- Nerse, S. (2011). *Kentsel dönüşüm profesii çerçevesinde Zeytinburnu tekstil işçilerinin geleceği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Okan, O. (2011). Şehir, tarih, sosyoloji: Korkut Tuna'nın şehir yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(22), 305-328.
- Özyurt, C. (2007). Yirminci yüzyıl sosyolojisinde kentsel yaşam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 111-126.
- Parin, S. (2008). *Kentsel ortamda bir getto (Fatih Kadınlar Pazarı örneği)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Sassen, S. (2001). *The global city*. Princeton University Press.
- Scholvin, S., Breul, M., & Diez, J. R. (2019). Revisiting gateway cities: Connecting hubs in global networks to their hinterlands. *Urban Geography*, 1-19.
- Sezer, B. (2006). *Sosyolojinin ana başlıkları*. Kızılelma Yayınları.
- Simmel, G. (1950a). The metropolis and mental life. K. Wolff (Çev.), *The Sociology of George Simmel* (ss.409-424) içinde, The Free Press.
- Simmel, G. (1950b). The stranger. K. Wolff (Çev.), *The Sociology of George Simmel* (ss.402-408) içinde, The Free Press.
- Şan, M. K. (2008). Korkut Tuna. M. Ç. Özdemir (Ed.), *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler)* (ss.639-666) içinde, Phoenix Yayınları.
- Şentürk, M. (2011). *Kentsel müdahaleler açısından İstanbul*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Todaro, M. (1969). A model of labor migration. *American Economic Review*, 59(1), 138-148.
- Tuna, A. K. (1981). *Yurt dışına işçi gönderme olayının sosyolojik eleştirisi*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tuna, A. K. (1987). *Şehirlerin ortaya çıkış ve yaygınlaşması üzerine sosyolojik bir inceleme*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tuna, A. K. (1989). Feodalizm tartışmalarında yeni bir ele alış denemesi: Feodal düzen ve şehir. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 197-222.

- Tuna, A. K. (1994). Amerika'nın bulunuşunun Batı'da yol açtığı gelişme: Kentsel toplum. R. Ertürk ve H. Tüfekçioğlu (Haz.), *500. Yılında Amerika* (ss.139-146) içinde, Bağlam Yayınları.
- Tuna, A. K. (2002). *Yeniden sosyoloji*. Karakutu Yayınları.
- Tuna, A. K. (2004). Disiplinlerarası şehir çalışmaları sempozyumu açılış konuşması. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(9), 5-8.
- Tuna, A. K. (2009). Şehirin serüveni. *Hece Dergisi, Şehirlerin Dili Özel Sayısı (150-151-152)*, 16-22.
- Tuna, A. K. (2013). *Toplum açıklama girişimi olarak şehir teorileri*. İz Yayıncılık.
- Tuna, A. K. (2014a), Tarihte şehirler ve dönüşümleri, *Kentsel Dönüşümün Sosyal Boyutu Sempozyumu*, İSTANBUL, Mayıs
- Tuna, A. K. (2014b). Şehirleşmenin adabı. *Şehir ve Kültür*, 1(05), 8-13.
- Tuna, A. K. (2015). Şehrin önlenemez yükselişi. *Sabah Ülkesi*, 4(43), 30-33.
- Wacquant, L. (2008). *Urban outcasts*. Polity Press.
- Weber, M. (2010). *Şehir: Modern kentin oluşumu*. M. Ceylan (Çev.), Yarın Yayınları.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *American Journal of Sociology*, 44(1), 1-24.